

Н. Гриньова

м. Умань

МОЖЛИВОСТІ ПРОЕКТИВНИХ МЕТОДІВ У ПРОФВІДБОРІ АБІТУРІЄНТІВ НА ПСИХОЛОГІЧНІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Анотація. У статті окреслено можливості проєктивних методів у проведенні профвідбору абітурієнтів, які вступають на психологічні спеціальності. Показано доцільність проведення профвідбору бажаючих оволодіти фахом «практичний психолог». Проаналізовано теоретико-методологічні положення методики «Тематичний аперцептивний тест» (ТАТ) Г. Мюррея та психоаналітичної роботи з використанням неавторських малюнків у форматі психодинамічної теорії академіка НАПН України Т. С. Яценко. Наголошується на перевагах проєктивних методів дослідження особистості на противагу стандартизованим тестам.

Ключові слова: профвідбір, проєктивні методи, практичний психолог, психодинамічна теорія.

Аннотация. В статье обозначены возможности проективных методов в проведении профотбора абитуриентов, поступающих на психологические специальности. Показана целесообразность проведения профотбора желающих овладеть профессией «практический психолог». Проанализированы теоретико-методологические положения методики «Тематический аперцептивный тест» (ТАТ) Г. Мюррея и психоаналитической работы с использованием неавторской рисунков в формате психодинамической теории академика НАПН Украины Т. С. Яценко. Отмечается преимущество проективных методов исследования личности в противовес стандартизированным тестам.

Ключевые слова: профотбор, проективные методы, практический психолог, психодинамическая теория.

Summary. The article outlines the possibility of projective methods in conducting physical fitness entrants to the psychological profession. The expediency of physical fitness wishing to learn the specialty "Practical psychologist" because the

modern system of admission to universities can not identify suitable professional and not suitable entrants to the profession. The theoretical and methodological position technique "Thematic apertseptyvnyy test" (TAT) G. Murray and psychoanalytic work using pictures neavtorskyh format psychodynamic theory academician T. Yatsenko (NAPS, Ukraine). Emphasized on the advantages of projective methods of personality study as opposed to standardized tests. It is emphasized that the use of projective techniques in professional selection reveals the hidden (unconscious) mind applicant manifestations such as unmet needs, especially emotional and volitional, and conclude professional compliance requirements that relate to the psychological professions.

Keywords: professional selection, projective techniques, practical psychologist, psychodynamic theory.

Постановка проблеми. Проблема профвідбору абітурієнтів, які вступають на психологічні спеціальності, набуває все більшої актуальності. Сучасна система зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО), або вступних випробувань за окремими предметами, не дозволяє виявити відношення і здібності абітурієнта до спеціальності, якою він хоче оволодіти. Перевірка знань часто не пов'язана з профілем майбутнього навчання та професійною діяльністю абітурієнта. Тому, продовжує мати місце неефективна система профвідбору, так як одержувані абітурієнтом результати ЗНО, або оцінки за результатами екзаменів не можуть бути критерієм профпридатності. В результаті у ВНЗ щороку до навчання приступає певна частина молоді, професійно непридатної до своєї майбутньої професійної діяльності.

Підготовка фахівців за психологічними спеціальностями є специфічною, так як передбачає наявність певних вимог до професійної кваліфікації. Під час профвідбору абітурієнтів, які вступають на психологічні спеціальності, на відповідність професійним вимогам можуть вказувати: психологічний потенціал, духовність, етика, моральність, вихованість, психічна стійкість, відсутність психічних відхилень та ін. Такі якості абітурієнт не може проявити під час традиційного екзамену, чи тестування,

необхідні спеціальні умови їх прояву під час фахового вступного випробування.

Основою фахового випробування зі спеціальності «Практична психологія» можуть слугувати проєктивні методи дослідження особистості, які дозволяють проникати в динамічні характеристики особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В науковій літературі профвідбір розглядається як «система заходів, що дозволяє виявити людей, які за своїми індивідуальними особистісними якостями найбільш придатні до навчання і подальшої професійної діяльності з певної спеціальності» [3, с. 7]. Основним компонентом профвідбору є визначення професійної придатності. Професійна придатність – це ймовірна характеристика, що відображає можливості людини по оволодінню якою-небудь професійною діяльністю.

Професійними вимогами до відбору абітурієнтів для навчання за спеціальністю «Практична психологія» є: 1) відсутність розладів психічного здоров'я та виражених дезадаптивних форм поведінки; 2) наявність відповідного рівня розвитку емпатійних, рефлексивних, комунікативних здібностей; гуманістичної спрямованості особистості, здатності до партнерської взаємодії з іншою людиною; 3) наявність уявлень про сферу діяльності практичного психолога та вираженої зацікавленості до навчання, професійної та науково-дослідної діяльності [3].

У процесі профвідбору виділяють три етапи. Перший етап психологічне вивчення професії з метою виявлення вимог до людини, це первинне ознайомлення з внутрішньою структурою діяльності та вимогами до особистісних якостей, психічних процесів особистості. Інформація про професійну діяльність практичного психолога абітурієнти здобувають ще до приходу у ВНЗ. Другий етап відбору включає вибір психодіагностичних методів дослідження, в тому числі тестів, які найбільшою мірою характеризують ті психічні процеси і професійні дії, стосовно яких треба оцінювати професійну придатність. Проходження абітурієнтами психологічного діагностування відбувається у Вузі перед фаховим вступним

випробуванням. Третій етап – це психологічний прогноз успішності навчання та подальшої діяльності на основі зіставлення відомостей про результати психодіагностики абітурієнта з вимогами до професійної діяльності практичного психолога [3].

Особливої уваги потребує вибір психодіагностичних методів для забезпечення другого етапу професійного відбору. Стандартизовані тестові методики є мало ефективними у порівнянні з проєктивними методами дослідження особистості. Російський вчений М. Г. Ярошевський вказує, що тести не можуть допомогти в установленні причинних зв'язків в психічній діяльності, вони лише дозволяють фіксувати результати діяльності, не зв'язуючи їх з певними змінними в тій чи іншій психічній функції. Вчений твердить: «Тести дозволяють виявити певні закономірності (ймовірні, статистичні). Такі закономірності на стільки реальні, як і строго причинні, динамічні, і знання їх збагачує прогностичні можливості психолога. Помилка тестології полягає у спробі за допомогою статистики отримати знання про динаміку розумового розвитку, його механізмах й закономірностях» [5, с. 125].

Автор методу активного соціально-психологічного пізнання (АСПП), розробник психодинамічної теорії, академік НАПН України Т. С. Яценко вказує, що тестовий підхід дає однозначні інтерпретації, нівелює бачення змісту малюнку самим автором, тим самим, унеможлиблює глибинно-психологічну корекцію: «Тестові інтерпретації відчужені від самого суб'єкту з його неповторною індивідуальністю й особистісними проблемами, та не дозволяють вивчати психіку в єдності її свідомих та несвідомих проявів. Тестові методики не наближують психолога до витоків, причин особистісної проблематики суб'єкта, вони просто констатують факт наявності чи відсутності психологічних явищ, проблем, вони не відповідають вимогам цілісного підходу до розуміння психіки» [1, с. 12].

Постановка завдання. В статті окреслюються діагностико-корекційні можливості проєктивних методів та психоаналітичних прийомів в процесі профвідбору абітурієнтів на психологічні спеціальності.

Виклад основного матеріалу. Виявлення психологічного потенціалу, особистісних якостей, які відповідають професійним вимогам до діяльності практичного психолога, може здійснювати в процесі психологічного діагностування з використанням проєктивних методів дослідження особистості. В науковій літературі проєктивні методи визначаються як «інструмент, що застосовують з метою виявлення несвідомих аспектів поведінки. В результаті метод дозволяє отримати різнобічні реакції піддослідного, викликати багатство відповідей з мінімумом усвідомлення. Найбільш характерною якістю цих методів є застосування невизначеного, неоднозначного стимульного матеріалу, що унеможлиблює оцінку відповідей як правильних і не правильних» [6, с. 13].

Серед проєктивних методик, які можуть використовуватися в процесі фахового вступного випробування виділяється «Тематичний аперцептивний тест» (ТАТ) Г. Мюррея. Психоаналітична методика створена у 1935 році для експериментального вивчення фантазії (аперцепції). В подальшому, вчений створив власну теорію особистості, в основу якої було покладено принцип «діадичної взаємодії» – вивчення особистості можливе лише у системі відносин «організм-середовище».

Ефективності методика ТАТ набула у сфері вивчення несвідомих потреб особистості, які розглядалися вченим як динамічний центр, що організовує й спрямовує пізнавальні процеси, поведінку суб'єкта. Потреба може проявляти себе у вигляді мотивів, якщо вони постійні та стабільні - стають рисами характеру. Вчений вказував, що «завдання психолога полягає у виявленні специфічних рис та якостей особистості. Оскільки вони є несвідомими, то про їх наявність піддослідний не підозрює, вони існують у латентному стані та їх можна вивчати – за допомогою проєктивних методик» [5, с. 19].

Г. Мюррей притримувався психоаналітичної позиції вважаючи, що потреби беруть початок із несвідомих лібідіозних потягів, а риси характеру є їх сублімованою трансформацією, яка відбувається під впливом соціальних факторів та умов життя: «Кожна людина має свій неповторний індивідуальний набір рис, яких набуває під час проходження свого життєвого шляху. Але не у всіх людей життєвий шлях є вдалим та сповнений радості і задоволення. Багато первинних лібідіозних потреб взагалі ніколи не можуть бути задоволені через існуючі у суспільстві норм та правил, тому і витісняються у несвідоме» [2, с. 11].

Вчений поділяє потреби на первинні та вторинні. Первинні задовольняють людину як живий організм (природні потреби), вторинні характеризують як суб'єкта соціальної взаємодії та спілкування (потреби у любові, автономії, агресії, творчості). Г. Мюррей вторинним потребам приділяє більше уваги, тому що вони характеризують людину як соціальну істоту.

Вчений розрізняє потреби явні та латентні. Явні вільно проявляються зовні, для них не потрібно спеціальних технік діагностики, їх легко виявити за допомогою спостереження у фізичних актах, мові та поведінці. Латентні потреби проявляються лише у сновидіннях, іграх, фантазіях. Зміст латентних потреб становлять несвідомі асоціальні потяги агресії й сексу. У сприйнятті латентна потреба виявляє себе аперцептивно, або аутистично. Оскільки сприймання залежить від попереднього досвіду людини, від настрою, переживань і почуттів, темпераменту та характеру людини, то відбувається перекручування сприйманого матеріалу - сприймається «так, як хочеться». Г. Мюррей доводить: «Якщо стимулювати виникнення образних фантазій, то будуть активізуватися латентні потреби, які з ними асоціюються. Їх можна вивчати у ході психоаналітичної діагностики, шляхом створення невизначених стимулів. У методиці ТАТ ними виступають картинки (стимули) із не чітким, не визначеним зображенням. Так як сприймаючи уявні образи, проєктуються латентні потреби, про зміст яких, їх задоволення

чи незадоволення, дієвий чи пасивний характер, можна говорити аналізуючи розповідь, яку склав піддослідний» [2, с. 30]. Явні потреби можуть існувати у соціально прийнятних формах їх задоволення (творчість, спорт та ін.), латентні – у мазохістській чи садистській формах.

Вчений дотримується основних позицій класичного психоаналізу. Несвідоме має домінуючу роль у впливі на психічне життя кожної людини та її поведінку: «Ід складається із несвідомих латентних потягів, які ніколи не можуть об'єктивуватися у реальній поведінці. Оскільки вони проявляються у фантазіях та сновидіннях, то стимулюючих їх появу, можна стимулювати прояв латентних потягів, потреб. І чим менше потреба знаходить задоволення у реальному житті, тим більше місце вона займає в Ід» [2, с. 24]. Згідно Г. Мюррея, розповіді ТАТ є проекцією несвідомої сфери особистості.

Під час професійного відбору абітурієнтів доцільно притримуватися модифікованого варіанту роботи з методикою ТАТ. Фахівець з профвідбору пропонує випробовуваному самому вибрати ті картинки, які він саме хоче та скласти розповідь за схемою: 1) описати те, що відбувається на картинці; 2) розповісти те, що на його думку, сприяло виникненню цієї ситуації; 3) уявити як надалі можуть розгортатися події і чим вони можуть закінчитися; 4) розповісти про почуття та думки осіб, що перебувають в ситуації, яка зображена на картинці.

Обробка експериментального матеріалу фіксується у двох протоколах: первинному й вторинному. У первинний заносяться всі описи, судження, відповіді піддослідного (формальні характеристики та показники виконання інструкції). Фіксуються загальний час розповіді, кількість пауз, кількість відступів від сюжету та емоції, думки. У вторинному протоколі відбувається співвіднесення відповідей з категоріями тесту: відхід, солідаризація, конфліктність, емоційний фон, та визначення позицій, що найчастіше займає піддослідний: дієва, страждальна, змістовна, агресивна. Якщо більшість відповідей відносяться до якої-небудь категорії встановлюється конкретна психологічна тенденція особистості. Складається загальний висновок про

особистість, в якому містяться дані про емоційну й вольову сферу, способи дії, висновки про окремі якості особистості, її спрямованість та головне - про незадоволені потреби [2, с. 45].

У процесі профвідбору доцільно проводити психоаналітичну роботу з використанням неавторських малюнків на основі психодинамічної теорії Т. С. Яценко, що ґрунтується на феноменологічному підході до пізнання психіки суб'єкта в її свідомих і несвідомих виявах. У межах психодинамічного підходу вихідною є позиція пізнання глибинного ракурсу особистісних проблем, що переживає людина, з врахуванням суперечливої сутності психічного у зв'язку з функціональними особливостями свідомого і несвідомого. Психодинамічний підхід єднає в собі теоретичні підходи (онтопсихологію, психосинтез, трансперсональну психологію, гуманістичну психологію, феноменологічний підхід) та моделі психокорекційної практики (психоаналітичної, екзистенційно-гуманістичної, клієнтцентованої, гештальттерапії) [1]. Об'єктом психодинамічної теорії виступає цілісна психіка у взаємозв'язках свідомої і несвідомої сфер, в єдності матеріальної та духовної реальності (холістичний підхід), у поєднанні емотивного, когнітивного та поведінкового аспектів. У форматі психодинамічного підходу глибинне пізнання психіки базується на виявленні викривлень соціально-перцептивної реальності суб'єкта, для яких характерна фіксованість та індивідуалізованість, у безпосередній взаємодії психолога та протагоніста в ситуації «тут і зараз», яка спирається на процесуальну діагностику. Усвідомлення соціально-перцептивних викривлень, ілюзорних аспектів функціонування психіки сприяє розширенню самосвідомості суб'єкта, позитивній дезінтеграції та вторинній інтеграції на більш високому рівні розвитку психіки, що має вияв у внутрішньому переструктуруванні психічного та інтеграції на більш реалістичних основах.

Використання прийому роботи з неавторським малюнком базується на метафоричності, яка сприяє самовираженню суб'єкта та об'єктивації глибинно-психологічних детермінант деструкцій психіки. Психоаналітична

робота з неавторським малюнком спирається на механізми проєкції, ідентифікації, перенесення та ін. Актуалізація змісту несвідомого відбувається на основі інтерпретації змісту архетипної символіки малюнку.

Психоаналітична робота з використанням неавторського малюнку складається з наступних етапів: вибір малюнку суб'єктом («привласнення» малюнку); наповнення змістом («феноменологізація» малюнку); семантичне переструктурування (розставлення власних акцентів, візуально-уявне переформування образів та ін.). В процесі аналізу суб'єкт, в неавторському малюнку, ставить акцент на тому образі, з яким себе асоціює, та виражає ставлення до нього й інших об'єктів чи фрагментів малюнку.

Абітурієнт визначає сюжет під впливом власних емоційних переживань, що дозволяє діагностувати емоційні пріоритети інфантильного та травмуючого походження, які впливають на мимовільну спрямованість активності суб'єкта. Довільний вибір суб'єктом неавторських малюнків не залежить від вікових, статевих, інтелектуальних особливостей, а детермінується емотивною привабливістю.

Застосування неавторських малюнків презентує особливості об'єктних відношень суб'єкта, зміст проєкцій, що носять почуттєво-інфантильний характер. Результативним є використання серії неавторських малюнків з метою встановлення взаємозв'язків між ними, або поєднання з картинками ТАТ, які можуть використовуватися як неавторські малюнки.

Висновки і перспективи досліджень. Отже, використання проєктивних методів в процесі профвідбору на психологічні спеціальності дозволяє виявити професійно придатних абітурієнтів для навчання та здійснення професійної діяльності за фахом практичного психолога. Результати дослідження характерних проявів психіки абітурієнта в їх цілісності (в взаємозв'язку свідомої та несвідомої сфер), на основі застосування проєктивних методів (методики ТАТ, психоаналітичної роботи з використанням неавторського малюнку), дозволяють фахівцю з профвідбору зробити висновок про відповідність професійним вимогам.

Список використаних джерел

1. Андрущенко, В. П. Философско–психологические проблемы методологии познания психики / В. П. Андрущенко, Т. С. Яценко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 12. : Психологія : зб. наукових праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – № 36 (60). – С. 7 – 20.
2. Мюррей, Г. Применение теста тематической апперцепции / Г. Мюррей // Проективная психология. – 2000. – С. 129–135.
3. Фахове вступне випробування зі спеціальностей «Психологія», «Практична психологія» / [Т. С. Яценко, О. В. Глузман, С. М. Авраменко та ін.] ; за ред. Т. С. Яценко. – Ч. : ПП Чабаненко Ю. А., 2008. – 128 с.
4. Флоренская, Т. А. Диалог в практической психологии : наука о душе / Т. Флоренская. – М. : Идеал, 1996. – 126 с.
5. Ярошевский, М. Г. Психология в XX столетии. Теоретические проблемы развития психологической науки / М. Г. Ярошевский. – М. : Арена, 1998. – 367 с.
6. Яценко, Т. С. Арт-терапевтичні технології в роботі психолога / Т. С. Яценко, І. В. Калашник, І. О. Чернуха. – К. : Марич, 2009. – 68 с.

Авторська довідка

Прізвище, ім'я, по батькові	Гриньова Наталія Вячеславівна
Основне місце роботи	Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Посада	доцент кафедри психології
Науковий ступінь	кандидат психологічних наук
Вчене звання	
Електронна адреса	grineva-n@mail.ru
Телефон	0635787430
Повна адреса	Черкаська обл., м. Умань, відділення «Нової пошти» №3, вул. Л. Іскри 1/24. Домашня адреса: 20300 Черкаська обл., м. Умань, пров. Привокзальний, 6.